

Римма РИМАРЧУК

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
доцент кафедри цивільного права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
rimma.m.rimarchuk@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4411-6860>

ПРОБЛЕМИ ВЕРХОВЕНСТВА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН

<http://doi.org/10.23939/law2024.42.117>

© Римарчук Р., 2024

Існує широкий спектр матеріальних і процесуальних прав, пов’язаних з навколишнім середовищем (іноді їх називають “екологічними правами”).

До них належать матеріальні права, такі як права на здорове довкілля, на життя та на чисте повітря і воду. Це також процесуальні права, такі як права на доступ до інформації, участь громадськості в охороні довкілля, доступ до правосуддя та недискримінація.

Ці права стосуються навколишнього середовища двома основними способами. По-перше, потрібні певні умови навколишнього середовища або ресурси для їх задоволення (наприклад, право на життя). По-друге, багато прав, особливо процесуальні права, є необхідними для верховенства екологічного права, навіть якщо права застосовуються загалом у разі завдання прямої шкоди індивідуальним правам особи і не обмежуються екологічним контекстом.

Ці права визнаються та захищаються національними конституціями та законами; міжнародними правами людини, міжнародним екологічним правом, а також регіональними й іншими субнаціональними конституціями та законами.

Верховенство екологічного права вкорінюється тоді, коли лідери демонструють чіткі та не політичні бажання виконувати екологічні закони, навіть коли є протидія опозиції та бізнесу. Політична воля означає відданість здійснювати політику, особливо ту, яка не є популярною. Введення в дію екологічного законодавства може бути складним і потребувати багато компромісів, щоб затвердити закон в законодавчому органі. Але справжній виклик виникає під час виконання цих законів через правила, політику та дії, які безпосередньо впливають на засоби існування зацікавлених сторін: землі, власності та прибутків. Часто верховенство екологічного права порушується на цьому критичному етапі через брак політичної волі щодо справедливого та послідовного дотримання законів. Верховенство екологічного права й екологічне врядування пов’язані, але є відмінності в цілях та обсягах. В екологічному праві основна увага надається навколишньому середовищу, а саме забезпеченню дотримання та виконання

екологічного законодавства. Екологічне управління містить ширший набір цілей і підходів, пов'язаних з прийняттям і виконанням рішень, пов'язаних з охороною навколишнього середовища.

Ключові слова: екологічне право; процесуальні права; навколишнє середовище; екологічний правопорядок; природні ресурси; особисті немайнові права людини.

Постановка проблеми. Дотримання норм екологічного права є неодмінною передумовою та гарантією забезпечення фундаментального права людини на сприятливе довкілля, що своєю чергою є невід'ємною складовою частиною механізму реалізації права людини на життя.

Верховенство екологічного права об'єднує гуманітарні екологічні потреби з елементами права, таким способом створюючи основу для екологічного врядування, яке захищає права і забезпечує виконання основних обов'язків.

Управлінські рішення щодо природних ресурсів і здоров'я екосистем можуть вплинути на майбутнє багатьох поколінь. Такі рішення часто бувають незворотними, оскільки вони впливають на виживання видів, використання природних ресурсів або сприяють каскадним змінам.

Метою статті є дослідження верховенства екологічного права, встановлення зв'язку між екологічною безпекою держави та світу, дотриманням екологічного правопорядку та забезпечення особистих немайнових прав людини.

Аналіз дослідження проблеми. Кількість тематичних досліджень, яка зростає, і кількісний аналіз підкреслюють важливість дослідження ролі екологічних питань в політиці та управлінні. Екологічне право, як юридичну форму екологічних відносин, вивчали О. В. Артеменко, В. І. Андрейцев, Л. О. Бондар, А. П. Гетьман, Н. В. Ільків, Р. С. Кірін, Н. Р. Кобецька, Ю. А. Краснова, В. В. Курзова, Л. В. Мілімко, К. Р. Резворович, М. В. Шульга, О. С. Юнін та інші.

Виклад основного матеріалу. Стокгольмська декларація з довкілля 1972 р. [1] закріпила низку міжнародно-правових принципів щодо розв'язання екологічних проблем. Країни мають прийняті екологічні закони щодо охорони навколишнього середовища, але їх реалізація супроводжується розбіжністю між вимогами та забезпеченням їх виконання.

Екологічний правопорядок забезпечує платформа, в основу якої покладено чотири стовпи сталого розвитку – економічні, соціальні, екологічні та гуманітарні. Верховенство екологічного права – це добре продумані закони, які реалізуються урядовими установами з залученням громадськості, що веде до культури відповідності, яка охоплює захист навколишнього середовища та соціальні цінності. Загалом у 150 країнах світу закріплені конституційні права та/або положення про захист навколишнього середовища.

Екологічне право отримало подальший свій розвиток після Саміту Землі (також відомий як Конференція Організації Об'єднаних Націй з питань довкілля та розвитку, або Саміт у Ріо та порт. ЕСО-92) 1992 року [2]. Результатом цих зустрічей стали підписання Декларації з навколишнього середовища і розвитку та затвердження Порядку денного на ХХІ століття. Найважливішим досягненням саміту стала угода щодо Рамкової конвенції про зміну клімату, яка призвела до підписання Кіотського протоколу та Паризької угоди [3]. Вона була підписана понад 180 країнами, включно з країнами колишнього СРСР. Суть ще однієї угоди полягала в тому, щоб не проводити жодних дій на землях корінних народів, які могли б призвести до погіршення стану довкілля або були б недоречні в культурному аспекті.

Тоді як прийняття екологічних законів стало звичним явищем у всьому світі, часто вони існують здебільшого на папері, оскільки впровадження та виконання їх процес нерегулярний, неповний і неефективний. У багатьох інстанціях не вистачає способів для їх реалізації (наприклад, через брак чітких стандартів або потрібних мандатів).

Одним із найбільших викликів для екологічного верховенства права є недостатня політична воля. Томас Карозерс, міжнародний експерт з питань верховенства права, зокрема, зазначив, що основні перешкоди для проведення реформ не є технічними чи фінансовими, а політичними і людськими. Це особливо притаманне впровадженню верховенства права в екологічному контексті. Поширена думка, що екологічні правила сповільняють або перешкоджають економічному розвитку. Як наслідок, екологічні міністерства часто маргіналізовані та недофінансовані.

Країни посилили та декларували зв'язок між правами людини і навколишнім середовищем, що підвищило нормативне значення екологічних законів і запровадило уповноважені суди та правоохоронні агенції із забезпечення дотримання екологічних вимог (понад 350 екологічних судів та трибуналів засновано в понад 50 країнах світу). Тоді як у багатьох країнах, які намагаються посилити реалізацію екологічних норм, відбувається негативна реакція, що проявляється в переслідуванні, свавільних арештах та затриманнях, погрозах та вбивствах захисників навколишнього середовища: лісників, державних екологічних інспекторів, місцевих активістів, які виявляють випадки порушення дотримання екологічних норм. З 2002 по 2013 рік 908 чол. загинули в 35 країнах, захищаючи навколишнє середовище, землю та природні ресурси. Впродовж 2016 року понад 200 захисників загинули в 24 країнах. Це вбивство наглядачів парку в Національному парку Вірунга (Парк у Демократичній Республіці Конго) та вбивство Берти Касерес у 2016 році, лідера гондурської неурядової організації, яка виступала проти проєкта будівництва греблі на землі корінного народу. Залякування та насильство проти виконавців природоохоронних заходів, правоохоронців, активістів і звичайних громадян – істотна загроза дотриманню норм екологічного права. Другою негативною реакцією було обмеження доступу громадськості до виконання природоохоронних заходів підприємствами та організаціями. Громадянське суспільство відіграє життєво важливу роль у забезпеченні виконання екологічного законодавства. Проте за останні 20 років низка країн запровадила правові обмеження участі громадянського суспільства та фінансування в цій галузі. Наприклад, лише деякі країни дозволили громадським організаціям, які є під жорстким контролем уряду, брати участь у прийнятті екологічних рішень, і ці організації не обов'язково представляють інтереси громадськості. Інші країни обмежують фінансування громадських організацій з іноземних джерел або обмежують можливості участі іноземних організацій в їх діяльності в країні [4].

Організація Об'єднаних Націй визначає, що верховенство права має три пов'язані компоненти, а закон має відповідати основним нормам: закон має бути інклюзивним, розвинутим і досить вираженим; має встановлювати відповідальність не просто на папері, а й на практиці. Верховенство екологічного права містить ці компоненти та застосовує їх в екологічному контексті.

Виходячи з ширшого верховенства права, принципи екологічного верховенства права є унікальними у своєму контексті, головню тому, що екологічне верховенство права регулює життєво важливий зв'язок між людиною та навколишнім середовищем, що підтримує життя людини і суспільства, а також життя на планеті. Це іноді різко контрастує з політикою, яка проводиться у державі щодо захисту довкілля. Часто міністерства охорони навколишнього середовища є одними з найслабших міністерств, з меншою кількістю персоналу та політичного впливу. Чому компанії мають інвестувати у технології контролю забруднення, якщо є мала ймовірність примусового виконання природоохоронних законів, штрафи за такі порушення занадто низькі та можуть не впливати на отримання прибутків у бізнесі, що є поширеним фактором недотримання вимог? А які є перешкоди для захоплення землі, лісів, корисних копалин та інших ресурсів, коли фінансові винагороди такі високі?

Це подвійна проблема браку стимулів для екологічного захисту довкілля та слабша здатність до реалізації правозастосування у цій царині – спонукає до потреби надавати особливу увагу до верховенства екологічного права.

Не рідкість, коли технічний прогрес створює проблеми, які не розглядає чинне екологічне законодавство. Наприклад, коли Китай намагається задовольнити зростання попиту на енергоре-

сурси та скорочення використання вугілля, його уряд, у поєднанні з нафтовими компаніями, агресивно наполягає на розробці своїх ресурсів сланцевого газу – найбільших у світі.

Але виникають проблеми негативного впливу на навколишнє середовище, пов'язані з гідророзривом пласта.

Ще одна проблема пов'язана зі шкідливим впливом свинцю. Свинець є загальноновизнаним токсикантом, який має широкий вплив на здоров'я людини, зокрема на неврологічну, серцево-судинну, шлунково-кишкову та гематологічну системи. Маленькі діти особливо вразливі, оскільки вони мають більший вплив, ніж дорослі, бо свинець впливає на мозок, що розвивається, потенційно призводячи до зниження інтелектуальних здібностей. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) за 2021 рік "Вплив хімічних речовин на здоров'я населення: відомі та невідомі", смерть майже половини з 2 мільйонів життів, загинув у 2019 році через вплив відомих хімічних речовин, була спричинена впливом свинцю. Міжнародний тиждень запобігання отруєнню свинцем (ILPPW) проводиться щороку впродовж третього тижня жовтня. Головна тема цього річного тижня – "Скажи "Ні" отруєнню свинцем".

Вплив свинцю на забруднення навколишнього середовища відбувається внаслідок видобутку, металургії, виробництва та переробки, а також використання свинцю в широкому діапазоні продуктів. Понад три чверті світового споживання свинцю припадає на виробництво свинцево-кислотних акумуляторів для автомобілів. Інші продукти, що містять свинець, це пігменти, фарби, вітражі, посуд зі свинцевого кришталю, боєприпаси, керамічна глазур, ювелірні вироби, іграшки, деякі косметичні засоби, а також традиційні ліки, які використовуються в таких країнах, як Індія, Мексика та В'єтнам. Питна вода, що подається через свинцеві труби або труби, з'єднані свинцевим припоєм, може містити свинець.

Потрібні подальші зусилля, щоб продовжувати скорочувати використання та викиди свинцю, а також зменшувати вплив на навколишнє середовище, особливо на дітей і жінок дітородного віку. Завдання становлять усунення неосновного використання свинцю, наприклад свинцю у фарбі, забезпечення безпечної переробки відходів, що містять свинець, інформування громадськості про важливість безпечної утилізації свинцево-кислотних батарей і комп'ютерів.

Переваги верховенства екологічного права виходять далеко за межі екологічного сектору. Тоді як найбільш прямий ефект – це захист самого середовища, що зміцнює загальне верховенство права, підтримує сталий економічний і соціальний розвиток, сприяє миру та безпеці і захищає основні права людей. Верховенство екологічного права захищає здоров'я громадськості, а також навколишнє середовище та сприяє раціональному використанню природних ресурсів. Ефективне збереження дикої природи, запобігання впливу на зміну клімату, контроль забруднення – це все залежить від екологічного верховенства права. Численні дослідження показали, що коли дотримуються екологічні закони, то це дає позитивні результати, наприклад, збільшення популяції дикої природи, зниження впливу брудного повітря на здоров'я людини, зменшення забруднення води і покращення екосистеми. Ці досягнення є результатом спільних зусиль дій уряду та суспільства для розв'язання екологічних проблем. Наприклад, Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) спрямована на розв'язання проблеми сучасної екологічної кризи, захисту довкілля через обмеження браконьєрства, що сприяло збереженню дикої природи та зміцненню інституційної спроможності для збалансованого управління навколишнім середовищем в Кенії [5].

Ініціативи таких як організацій, як Кімберлійський процес, Європейська комісія (Нова лісова стратегія ЄС на 2030 рік), Міжнародний фонд "Відродження" ("Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні" (EPAIU)) показують, як компанії можуть бути активними партнерами і навіть лідерами в забезпеченні лише законно видобутих ресурсів [6].

Верховенство екологічного права зменшує корупцію та невідповідність використанню природних ресурсів і їхньому захисту та відновленню, залучає інвестиції в ресурсний сектор країни.

Висновки. Отже, верховенство екологічного права має вирішальне значення для здоров'я та добробуту людини. Воно забезпечує дотримання стандартів, процедур і підходів, викладених в законах, які забезпечують чисте повітря, чисту воду та здорове навколишнє середовище. Екологічна правова держава для здійснення цих прав має надати людям доступ до землі, води, лісів та користування іншими природними ресурсами, таким способом покращуючи засоби до існування, продовольчу безпеку та гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буткевич О. В. (2004) Права людини екологічні // Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т./ Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. –Т. 2. 812с. ISBN 966-316-045-4
2. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (2024). <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/unced>
3. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
4. Environmental Rule of Law: First Global Report (2024.) <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/27279>
5. Programa OON z navkoly'shn'ogo seredovy'shha [United Nations Environment Program]. Retrieved from: <https://kenya.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/uchas-u-mizhnarodnih>
6. ITA TIN CODE (2024) v6.0 Principles and Standards of Practice (SOP). Retrieved from: <https://www.kimberleyprocess.com>; <http://www.eufegt.ef.int>. See also the International Tin Code of Conduct, whose first principle is "Maintain legal compliance". <https://www.internationaltin.org/code-of-conduct/>

REFERENCES

1. Butkevych, O. V. (2004) *Prava lyudy'ny' ekologichni* [Ecological human rights] // Ukrayins'ka dy'plomaty'chna ency'klopediya: U 2-x t. / Redkol.: L. V. Gubers'ky'j (golova) ta in. K.: Znannya Ukrayiny' 2004. Vol. 2. 812 p. [In Ukrainian].
2. *Ramkova konvenciya Organizaciyi Ob'yednany'x Nacij pro zminu klimatu* [United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), Earth Summit]. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/unced> [In Ukrainian].
3. *Ramkova konvenciya Organizaciyi Ob'yednany'x Nacij pro zminu klimatu* (29.10.96) [The UN Framework Convention on Climate Change]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text [In Ukrainian].
4. *Environmental Rule of Law: First Global Report*. Retrieved from: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/27279> [In English].
5. *Programa OON z navkoly'shn'ogo seredovy'shha* [United Nations Environment Program]. Retrieved from: <https://kenya.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/uchas-u-mizhnarodnih> [In Ukrainian].
6. ITA TIN CODE (2024) v6.0 *Principles and Standards of Practice* (SOP). Retrieved from: https://www.internationaltin.org/wp-content/uploads/2021/10/v6.0-TC-principles-and-standards_210923_EN.pdf [In English].

Дата надходження: 22.04.2024 р.

PROBLEMS OF THE SUPREMACY OF ENVIRONMENTAL LAW IN THE CONTEXT OF COUNTRY LEGISLATION

There is a wide range of substantive and procedural rights related to the environment (sometimes called “environmental rights”).

These include material rights, such as the rights to a healthy environment, to life, and to clean air and water. They also include procedural rights such as rights to access to information, public participation in environmental protection, access to justice and non-discrimination.

These rights relate to the environment in two key ways. First: certain environmental conditions or resources are required to satisfy them (for example, the right to life). Second: many rights, especially procedural rights, are necessary for the environmental rule of law, even if the rights apply generally in cases of direct harm to individual rights and are not limited to the environmental context.

These rights are recognized and protected by national constitutions and laws; international human rights, international environmental law, as well as regional and other subnational constitutions and laws.

The rule of environmental law takes root when leaders demonstrate a clear and apolitical desire to enforce environmental laws, even in the face of opposition and business opposition. Political will means the commitment to carry out policies, especially those that are not popular. Enacting environmental legislation can be difficult and require many compromises to pass legislation in the legislature. But the real challenge comes in enforcing these laws through regulations, policies and actions that directly affect stakeholders’ livelihoods: land, properties and profits. Often, the rule of environmental law is violated at this critical juncture due to a lack of political will to enforce the law fairly and consistently. The rule of environmental law and environmental governance are related, but there are differences in goals and scope. In environmental law, the main focus is on the environment, namely ensuring compliance and enforcement of environmental legislation. Environmental management includes a broader set of goals and approaches related to the adoption and implementation of decisions related to environmental protection.

Key words: environmental law; procedural rights; environment; environmental legal order; natural resources; personal non-property human rights.